

طراحی راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی

دکتر قربان همتی علمدارلو*   دکتر احمد به‌پژوه**   دکتر غلامعلی افروز***

دکتر باقر غباری بناب****   دکتر نعمت‌الله موسی پور*****

چکیده

هدف این پژوهش، طراحی راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی است. این پژوهش به روش اکتشافی طی دو بخش اسنادی و میدانی صورت گرفت که در بخش میدانی مهارت‌های ضروری پیش حرفه‌ای با استفاده از پرسش‌نامه‌ی محقق‌ساخته و نظرخواهی از ۳۱۵ نفر از اولیا، ۱۴۰ نفر از معلمان و ۵۲ نفر از متخصصان شناسایی شدند. نتایج نشان داد که مهارت‌های پیش حرفه‌ای مورد نیاز دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی شامل شش مؤلفه‌ی مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های جسمی، مهارت‌های تحصیلی کاربردی، مهارت‌ها و عادت‌های کاری، مهارت‌های زندگی روزمره و مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان است که مهارت‌های شناسایی شده به ترتیب اهمیت گنجانده‌شان در برنامه‌ی درسی در سه دسته مهارت‌های الزامی، مهارت‌های انتخابی و مهارت‌های اختیاری مشخص شد. هم‌چنین در بخش اسنادی با مطالعه کتابخانه‌ای مشخص شد که هدف‌های برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی باید رشد مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های جسمی، مهارت‌های تحصیلی کاربردی،

---

* استادیار دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز   ghorban_hemati@yahoo.com

** استاد دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران   ahmad.behpajooh@gmail.com

*** استاد دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران   afrooz@ut.ac.ir

**** دانشیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران   bghobari@ut.ac.ir

***** دانشیار دانشگاه کرمان   n_mosapour@yahoo.com

پذیرش: ۱۳۹۲/۵/۲۲

نسخه نهایی: ۱۳۹۲/۴/۱۱

دریافت: ۱۳۹۱/۱۱/۳

مهارت‌ها و عادت‌های کاری، مهارت‌های زندگی روزمره و مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان باشد. همچنین پس از شناسایی رئوس محتوا بر اساس هدف‌های یاد شده، مشخص شد که سازمان‌دهی عمودی محتوا باید به روش دوره‌ی ای توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی و سازمان‌دهی افقی محتوا به شیوه‌ی سازمان‌دهی چند رشته‌ای صورت گیرد. بهترین فعالیت، انجام فعالیت عملی در محیط‌های واقعی است؛ بهترین مواد و وسایل آموزشی، مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط طبیعی است؛ بهترین راهبردهای تدریس روش نمایش، روش پروژه و روش گردش علمی است. بهترین گروه‌بندی، آموزش در گروه‌های کوچک با تعداد اعضای چهار نفره دارای سطوح پیشرفت مشابه در موضوعات خاص است. مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای باید در درون دروس دیگر گنجانده شود و هم‌زمان با ورود دانش‌آموزان به مدرسه، آموزش آن‌ها شروع شود و یک چهارم از زمان آموزش هر درس به آموزش این مهارت‌ها اختصاص یابد. بهترین فضا برای رشد مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، مدرسه محله‌محور است و بهترین روش ارزشیابی، آزمون‌های عمل‌کردی است.

کلید واژه‌ها: برنامه‌ی درسی، مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای، دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، دوره‌ی ابتدایی.

مقدمه

هدف اصلی آموزش و پرورش دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی^۱، عبارت است از رساندن آن‌ها به استقلال نسبی فردی، اجتماعی و اقتصادی به گونه‌ای که بتوانند ضمن احساس خود ارزشمندی، فرد مفیدی در جامعه باشند. نیل به این هدف با ارائه‌ی آموزش‌های صرفاً نظری به ویژه از نوعی که در دوره‌ی ابتدایی در ایران ارائه‌ی می‌شود، امکان‌پذیر نیست (شهرامی و متقیانی، ۱۳۷۷). در ایران این مسأله در پژوهش‌های صورت گرفته به درستی قابل مشاهده بوده و جای تأمل دارد. برای مثال، طبق تحقیق همتی (۱۳۸۳) حدود نود و نه درصد دانش‌آموختگان مراکز حرفه‌آموزی^۲ وابسته به سازمان آموزش و پرورش استثنایی شهر تهران بیکارند. همچنین حسینی (۱۳۸۳) گزارش کرده است که فقط پانزده درصد از دانش‌آموختگان مراکز حرفه‌آموزی سازمان یاد شده شاغل هستند که ۲/۷ درصد آن‌ها شغل مرتبط با تخصص خود را دارند و ۱۲/۳ درصد شغل غیر مرتبط دارند. شهرامی و متقیانی (۱۳۷۷) در تحقیقی با عنوان ارزشیابی دوره‌ی مهارت‌های حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در شهر تهران به این نتیجه رسیده‌اند که بیشترین نقطه‌ی ضعف

دوره‌ی حرفه‌آموزی این دانش‌آموزان در اجرای آن است. البته در همین راستا، ابطحی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان بررسی میزان تأثیر عناصر برنامه‌ی درسی (هدف، محتوا، زمان و ارزشیابی) بر هر یک از مؤلفه‌های توانمندسازی شغلی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی (مهارت‌های عمومی و اجتماعی، خودمدیریتی، خودکفایی فردی، خودکفایی اقتصادی و توان‌بخشی حرفه‌ای) به این نتیجه رسیده است که متخصصان و کارشناسان، برنامه‌ی درسی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی را دارای قابلیت بالایی برای افزایش مهارت‌های پنج‌گانه آنان در راستای رسیدن به توانمندسازی شغلی قلمداد کرده‌اند، ولی دبیران و کارفرمایان، این برنامه‌ها را دارای قابلیت اندکی برای توسعه‌ی مهارت‌های بیان شده در بین دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دانسته‌اند.

اگر چه در بسیاری از برنامه‌های آموزشی ویژه مدارس، برنامه‌های حرفه‌آموزی پیش‌بینی شده است، اما به نظر می‌رسد که این برنامه‌ها در آماده‌سازی دانش‌آموزان برای اشتغال ناموفق بوده‌اند. زیرا برنامه‌های حرفه‌آموزی در ایران برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی بسیار دیر شروع می‌شود و در واقع بیشتر برنامه‌های رسمی زمانی آغاز می‌شود که دانش‌آموز در سنین چهارده، پانزده و یا شانزده سالگی قرار دارد. در تأیید این مسأله، سیف نراقی و همکاران (۱۳۸۸) به بررسی میزان تقویت توانمندسازی شغلی در برنامه‌ی درسی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، از دیدگاه کارشناسان ستادی، متخصصان برنامه‌ریزی درسی و دبیران ذیربط پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که دبیران برخلاف کارشناسان ستادی و متخصصان برنامه‌ریزی درسی معتقدند برنامه‌های درسی دوره‌ی متوسطه‌ی حرفه‌ای با علایق و رغبت‌های شغلی دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه‌ی حرفه‌ای تناسب کمتری دارد، کمتر توانسته دانش‌آموختگان را به خودکفایی فردی برساند و در توان‌بخشی حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی نقش کم‌رنکی ایفا نموده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌کنید اساساً کوشش‌های آموزشی و توان‌بخشی در آماده‌سازی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی برای زندگی بعد از مدرسه ناکارآمد بوده‌اند (کوین^۱ و همکاران، ۲۰۰۱) و بزرگ‌سالان با نیازهای ویژه^۲ در شاخص‌های مهم و تعیین‌کننده‌ی موفقیت شغلی از هم‌سالانشان عقب‌ترند (فیلدمن^۳، ۲۰۰۴) و بدون کسب مهارت لازم برای رقابت با هم‌سالان عادی‌شان وارد عرصه بزرگ‌سالی شده‌اند (مک‌گری^۴، ۲۰۰۴).

در این راستا بسیاری از کشورها از جمله آمریکا، انگلستان و حتی عمان و غنا برنامه‌ی آموزش پیش‌حرفه‌ای^۵ را برای دوره‌ی ابتدایی جهت گذار^۶ موفق افراد به دوره‌ی‌های حرفه‌آموزی و سرانجام رسیدن به اشتغال و زندگی مستقل طراحی کرده‌اند (السعیده^۷، ۲۰۰۸). آموزش پیش‌حرفه‌ای

موجب می‌شود دانش‌آموزان جهت‌گیری درستی داشته باشند و این جهت‌گیری ادراک و نگرش آن‌ها نسبت به کار را به طور مطلوبی تحت تأثیر قرار دهد و با برقراری ارتباط بین آموزش و کار عملی از طریق آشنا کردن دانش‌آموزان با دنیای کار، شالوده‌ی حرفه‌آموزی در دوره‌ی‌های بعد را بنیان‌گذاری کند (السعیده، ۲۰۰۸).

عسگری و همکاران (۱۳۸۳) در پژوهشی به بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های حرفه‌ای بر میزان رفتار سازشی^۱ و حرمت خود^۲ دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی شهر مشهد پرداختند. نتایج به دست آمده نشان داد که آموزش مهارت‌های حرفه‌ای، رفتار سازشی و حرمت خود نوجوانان با ناتوانی هوشی را بهبود می‌بخشد. هماهنگ و هم‌سو با پژوهش یاد شده، بهراد (۱۳۸۴) نیز در پژوهشی به بررسی محتوای آموزشی و آماده‌سازی کودکان با ناتوانی هوشی در زمینه مهارت‌های زندگی مستقل^۳ از دیدگاه معلمان و اولیا پرداخت. یافته‌ها نشان می‌دهند که هم اولیا و هم معلمان بر این باورند که محتوای آموزشی مبتنی بر مهارت‌های زندگی مستقل بر این گونه مهارت‌ها اثر مثبت دارد.

طراحی و اجرای برنامه‌های جامع مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای از دوره‌ی ابتدایی تا پایان دبیرستان فرصت‌هایی را برای این افراد فراهم می‌کند تا آموزش‌های کاربردی لازم در زمینه‌ی مهارت‌های زندگی روزمره، مهارت‌های خودیاری، مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های حل مسأله و مهارت‌های شغلی^۴ را دریافت نمایند (رازقی، ۱۹۹۸). به همین دلیل طراحی و اجرای برنامه‌های دقیق و سنجیده در کشور برای غلبه بر وضعیت نابسامان بیکاری افراد با ناتوانی هوشی و دستیابی آن‌ها به زندگی مستقل نه تنها ضرورت دارد، بلکه از وظایف خطیر و مسؤولیت‌های اجتناب‌ناپذیر انسانی و شرعی و قانونی مسؤولان است. متأسفانه طراحی چنین برنامه‌ای به صورت جامع و مبتنی بر اصول برنامه‌ی درسی^۵ در کشور ایران مورد غفلت و بی‌توجهی قرار گرفته است. به همین دلیل تحقیق حاضر در پی طراحی راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دوره‌ی ابتدایی بود.

سؤال‌های پژوهش

۱. برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی، کدام مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای ضروری هستند؟
۲. چه هدف‌هایی را باید در برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی دنبال کرد؟
۳. از چه محتوایی و با چه سازمانی برای آموزش برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای

- برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی باید استفاده کرد؟
۴. فعالیت‌های یادگیری برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی چگونه باید باشد؟
۵. برای رسیدن به هدف‌های برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، چه مواد و وسایل آموزشی مورد نیاز است؟
۶. راهبردهای تدریس برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی چگونه باید باشد؟
۷. روش‌های گروه بندی برای آموزش برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی چگونه باید باشد؟
۸. زمان لازم برای آموزش برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی چگونه باید باشد؟
۹. فضای لازم برای آموزش برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی چگونه باید باشد؟
۱۰. روش‌های ارزشیابی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی چگونه باید باشد؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی و از نوع اکتشافی است.

جامعه‌ی آماری و روش نمونه گیری: جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر به شرح زیر است:

۱. همه‌ی معلمان دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دوره‌ی ابتدایی مراکز آموزش دولتی شهر تهران در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸.
۲. همه‌ی اولیای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دوره‌ی ابتدایی مراکز آموزش دولتی شهر تهران در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸.
۳. همه‌ی کارشناسان و متخصصان مرتبط یا مطلع در حوزه‌ی حرفه‌آموزی و مهارت‌آموزی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دوره‌ی ابتدایی شهر تهران در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸. منظور از کارشناسان، افرادی بودند که در سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور و مدیریت آموزش و پرورش استثنایی شهر تهران در زمینه‌ی حرفه‌آموزی و کاردرمانی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی اشتغال داشتند و منظور از متخصصان، استادان روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی و کاردرمانی شاغل در دانشگاه‌های شهر تهران بودند.
- برای تعیین حجم نمونه از روش برآورد حجم نمونه بر حسب جدول تعیین حجم نمونه از

روی حجم جامعه استفاده شد. کرجسی و مورگان^۱ (هومن، ۱۳۸۶؛ حسن زاده، ۱۳۸۷) جدولی را فراهم کرده‌اند که با استفاده از آن می‌توان حجم نمونه را از روی حجم جامعه برآورد کرد. با این روش ۱۴۰ نفر از معلمان و ۳۱۵ نفر از والدین دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دوره‌ی ابتدایی با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای به عنوان نمونه انتخاب شدند. برای نمونه‌گیری از جامعه‌ی کارشناسان و متخصصان از روش نمونه‌گیری ارجاعی زنجیره‌ای^۲ یا گلوله برفی^۳ استفاده شد (بیرناکی و والدروف^۴، ۱۹۸۱؛ به نقل از هومن، ۱۳۸۶) که سرانجام با این روش ۵۲ نفر متخصص به عنوان نمونه انتخاب شد.

ابزارهای پژوهش

برای شناسایی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای ضروری برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، از پرسش‌نامه‌ی محقق ساخته‌ی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای استفاده شد. برای ساختن این پرسشنامه‌ی به منابع گوناگون، مانند کتاب‌ها، نشریات، گزارش پژوهش‌ها و منابع الکترونیکی مراجعه شد. در این مرحله کتابخانه‌های دانشگاه وین، دانشگاه زیگموند فروید اتریش، دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، دانشگاه تربیت معلم، دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دانشکده توان‌بخشی دانشگاه علوم پزشکی تهران، دانشکده توان‌بخشی دانشگاه علوم پزشکی ایران، کتابخانه سازمان بهزیستی کشور، کتابخانه سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور، کتابخانه پژوهشکده کودکان استثنایی و پایگاه‌های علمی و با استفاده از کلید واژه‌هایی که در پیوست آمده است، مورد جست و جو قرار گرفت. پس از بررسی مهارت‌های توصیه شده در منابع گوناگون، فهرستی از مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دوره‌ی ابتدایی تهیه شد و در شش مؤلفه‌ی مهارت‌های اجتماعی^۵، مهارت‌های جسمانی^۶، مهارت‌های تحصیلی کاربردی^۷، مهارت‌ها و عادت‌های کاری^۸، مهارت‌های زندگی روزمره^۹ و مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان^{۱۰} قرار گرفتند. برای افزایش روایی محتوایی پرسش‌نامه، حداکثر تلاش و مطالعه از منابع خارجی و داخلی برای تعیین گستره‌ی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای مربوط به دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی صورت گرفت. سرانجام پرسش‌نامه‌ی مورد نظر در اختیار چند متخصص قرار گرفت که طی آن روایی

1. Krejcie & Morgan

2. Chain Referral

3. Snowball

4. Biernacki & Waldorf

5. Social skills

6. Work skills and habits

7. Daily living skills

8. Skills of understanding the concepts of time and place

9. Physical skills

محتوایی پرسش‌نامه مورد تأیید قرار گرفت. پس از آماده شدن پرسش‌نامه اولیه‌ی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای، پرسش‌نامه‌ی یاد شده روی ۳۰ نفر از اولیا، ۳۰ نفر از معلمان و ۲۰ نفر از متخصصان اجرا و از روش روایی سازه برای بررسی روایی^۱ پرسش‌نامه استفاده شد. در این پژوهش روایی سازه بر اساس روش همبستگی بین کل آزمون و خرده آزمون‌های آن برای مهارت‌های اجتماعی ۰/۸۷، مهارت‌های جسمانی ۰/۷۳، مهارت‌های تحصیلی کاربردی ۰/۷۹، مهارت‌ها و عادت‌های کاری ۰/۷۹، مهارت‌های زندگی روزمره ۰/۸۴ و مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان ۰/۶۷، به دست آمد و برای تعیین اعتبار^۲ پرسش‌نامه، ضریب آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس‌های مهارت‌های اجتماعی ۰/۹۳، مهارت‌های جسمانی ۰/۹۶، مهارت‌های تحصیلی کاربردی ۰/۹۸، مهارت‌ها و عادت‌های کاری ۰/۹۳، مهارت‌های زندگی روزمره ۰/۹۶، مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان ۰/۹۵ و ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسش‌نامه ۰/۹۸ برآورد شد که نشان از پایایی قابل قبول این پرسش‌نامه دارد.

روش‌های پردازش داده‌ها

در پردازش داده‌های این پژوهش، هم روش کیفی^۳ و هم روش کمی^۴ مورد استفاده قرار گرفت. بدین صورت که در بخش اسنادی داده‌های حاصل از مطالعه کتابخانه‌های کاملاً به صورت کیفی و با روش‌های توصیف، تحلیل، تفسیر و استنتاج و در بخش میدانی تحلیل داده‌های حاصل از شناسایی مهارت‌ها با استفاده از درصد و فراوانی پاسخ‌ها پردازش شد.

یافته‌های پژوهش

برای شناسایی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای ضروری برای آموزش به دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی گزیننه‌های کم، خیلی کم و در حد معمول که نشان دهنده‌ی اهمیت کم مهارت‌ها از نظر گروه‌های مورد مطالعه بودند، حذف شدند و دو گزیننه‌ی خیلی زیاد و زیاد در هر یک از مهارت‌ها با هم ترکیب شدند و سپس درصد آن‌ها نسبت به کل پاسخ‌ها محاسبه شد. پس از محاسبه‌ی درصد پاسخ‌های هر گروه به تک تک مهارت‌ها، ملاک پنجاه درصد و بیشتر به عنوان ملاک قبول مهارت‌های ضروری در نظر گرفته شد. یعنی گروه‌های مورد مطالعه، ضرورت هر مهارتی را که بیش از پنجاه درصد ارزیابی کرده بودند، به عنوان مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای ضروری برای آموزش به دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی انتخاب شدند. از آن جایی که از سه گروه کاملاً مستقل نظرخواهی شده بود، بدیهی است که بعضی از

مهارت‌ها بر اساس ملاک تعیین شده از نظر هر سه گروه ضروری بودند، بعضی از مهارت‌ها از نظر دو گروه ضروری بودند و بعضی از مهارت‌ها فقط از نظر یک گروه ضروری بودند. بدین ترتیب، مهارت‌های ضروری شناسایی شده، در داخل سه دایره‌ی هم‌مرکز قرار گرفتند: **مهارت‌های الزامی**، شامل مهارت‌هایی بودند که از نظر هر سه گروه ضروری بودند (دایره‌ی اول)، **مهارت‌های انتخابی**، مهارت‌هایی بودند که از نظر دو گروه ضروری بودند (دایره‌ی دوم) و **مهارت‌های اختیاری**، مهارت‌هایی بودند که از نظر یک گروه ضروری بودند (دایره‌ی سوم). بدین ترتیب اهمیت قرار گرفتن مهارت‌های شناسایی شده در برنامه‌ی درسی و آموزش آن‌ها نیز مشخص شد که در جدول‌های ۱، ۲ و ۳ ارائه‌ی شده است.

جدول ۱: فهرست مهارت‌های پیش حرفه‌ای الزامی

۱- احترام به حقوق و اموال دیگران	۱۹- خواندن و نوشتن نام و نام خانوادگی
۲- شناخت و رعایت نکات ایمنی در کوچه و خیابان	۲۰- خواندن و نوشتن حروف الفبا
۳- شناخت و رعایت نکات ایمنی در هنگام عبور از راهروها، پلکان‌ها و آسانسور در محیط‌های مسکونی و آموزشی	۲۱- شناخت صداها و علائم هشدار و اخباری
۳- حمام کردن و توالت رفتن و رعایت آداب آن‌ها	۲۲- شناخت مفاهیم مربوط به رنگ‌ها
۴- شناخت و کاربرد درست وسایل آتش‌زا و گازسوز	۲۳- شناخت مفاهیم مربوط به اندازه (بزرگ و کوچک)
۵- شناخت غذاها و میوه‌های سالم	۲۴- همکاری با سرپرست یا مربی
۶- آراستگی ظاهری و رعایت بهداشت شخصی	۲۵- حضور به موقع
۷- غذا خوردن و نوشیدن به شیوه‌ی مناسب و مستقل	۲۶- درخواست ابزار، مواد و وسایل مورد نیاز
۸- شناخت و کاربرد درست مواد شوینده در خانه	۲۷- پایداری در انجام تکلیف
۹- پوشیدن و در آوردن لباس متناسب با فصل	۲۸- اطاعت از دستورات سرپرست یا مربی
۱۰- هماهنگی دست و پا	۲۹- شناخت ابزارهای کار
۱۱- هماهنگی دو دست	۳۰- مراقبت از ابزار، مواد و وسایل
۱۲- ایستادن به طور مناسب	۳۱- رعایت نظافت در محیط کار
۱۳- هماهنگی چشم و دست	۳۲- شناخت موقعیت و محل زندگی و مدرسه
۱۴- راه رفتن به شیوه‌ی مطلوب	۳۳- شناخت مفهوم زمان (برای مثال دیروز، امروز و فردا)
۱۵- نشستن به طور مناسب	۳۴- شناخت روزهای هفته

۱۶- هماهنگی چشم و پا	۳۵- شناخت صبح، ظهر، عصر
۱۷- شناخت بخش‌های اصلی بدن	۳۶- شناخت فصل‌های سال
۱۸- خواندن و نوشتن اعداد	۳۷- شناخت مکان‌های خاص (مانند مسجد، مغازه و پارک)

جدول ۲: فهرست مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای انتخابی

۱- مطلع کردن مراکز اورژانس پزشکی، پلیس و آتش نشانی در صورت لزوم	۱۰- خواندن و نوشتن آدرس و شماره تلفن
۲- شناخت انواع پول	۲۰- تفریق یک رقمی و دو رقمی
۳- نگهداری از پول (سکه و اسکناس)	۲۱- شناخت مفاهیم مربوط به جهت یابی (مانند سمت راست و چپ)
۴- خرید کردن اقلام ضروری	۲۲- جمع یک رقمی و دو رقمی
۵- جمع و تفریق کردن پول	۲۳- شناخت مفاهیم مربوط به شکل‌ها
۶- رعایت نوبت	۲۴- خواندن و نوشتن تاریخ و ساعت
۷- دفاع از خود به شیوه‌ی مطلوب	۲۵- ضرب یک رقمی و دورقمی
۸- سؤال پرسیدن از دیگران به شیوه‌ی مطلوب	۲۶- خواندن دستورالعمل‌های روی دیوارها، درب‌ها، قوطی‌ها و...
۹- کمک خواستن از دیگران	۲۷- پیروی از قوانین و مقررات
۱۰- معرفی خود به دیگران	۲۸- شروع به موقع تکلیف
۱۱- پاسخ دادن به سوال دیگران به شیوه‌ی مطلوب	۲۹- استفاده از لباس و وسایل مناسب و ضروری در محل کار
۱۲- بیان احساسات و هیجانات به شیوه‌ی مطلوب	۳۰- اتمام به موقع تکلیف
۱۳- حفظ دوستی	۳۱- مسؤولیت‌پذیری در انجام کارها
۱۴- رعایت فاصله با فرد مقابل	۳۲- استفاده درست از تلفن و گرفتن و یادداشت کردن پیام
۱۵- همکاری با گروه	۳۳- شناخت مشاغل گوناگون (مانند خیاطی، نجاری و ...)
۱۶- دوست‌یابی	۳۴- شناخت مفاهیم زودتر، دیرتر، به موقع
۱۷- حمل اشیا به شیوه‌ی مطلوب	۳۵- شناخت ماه‌های هر فصل
۱۸- خواندن علائم کاربردی (مثل علامت ایستگاه اتوبوس، خطر و...)	۳۶- شناخت ساعت و دقیقه

جدول ۳: فهرست مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای اختیاری

مهارت‌های انتخابی فقط بر اساس نظر کارشناسان و متخصصان:	مهارت‌های انتخابی فقط بر اساس نظر معلمان
۱- پذیرش انتقاد دیگران	۱- محاسبه دخل و خرج
۲- پیشنهاد کمک به دیگران	۲- اتمام به موقع تکلیف
۳- شناخت مفاهیم مربوط به طول و اندازه گیری آن	۳- تقسیم یک رقمی و دو رقمی
۴- شناخت مفاهیم مربوط به وزن و اندازه گیری آن	۴- شناخت مفاهیم مربوط به حجم
	۵- استفاده از کامپیوتر

پس از شناسایی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای ضروری، طی مطالعه‌ی اسنادی و از طریق تحلیل، مقایسه، تفسیر و استنتاج، راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دوره‌ی ابتدایی طراحی شد. بدین منظور با استفاده از منابع گردآوری شده در مرحله‌ی اول، راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی بر اساس دیدگاه فرانسویس کلاین (۱۹۸۵) طراحی شد. از نظر کلاین هدف‌ها، محتوا، مواد و وسایل، فعالیت‌ها، راهبردهای تدریس، گروه‌بندی، زمان، فضا و ارزشیابی عناصر برنامه‌ی درسی را تشکیل می‌دهند (مهرمحمدی و همکاران، ۱۳۸۷). در این مرحله بر اساس اطلاعات حاصل از مطالعه‌ی اسنادی راجع به عناصر یاد شده در برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی تصمیم‌گیری شد که یافته‌های آن در جدول ۴ ارائه‌ی شده است.

جدول ۴: راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی

نوع مؤلفه‌ی	۱- مهارت‌های اجتماعی
هدف‌ها	۱- دانش آموز با ناتوانی هوشی پس از گذراندن این برنامه بتواند: ۲- به حقوق، نیازها و شأن دیگران احترام گذارد. ۳- در شرایط ضروری از دیگران کمک بخواهد. ۴- در شرایط ضروری به دیگران کمک کند. ۵- در روابط خود با دیگران رفتار جرأت‌مندانه داشته باشد. ۶- ارتباط کلامی و غیرکلامی متناسب با فرهنگ، جامعه و موقعیت را تشخیص دهد. ۷- با دیگران دوست شود و دوستی خود را حفظ کند. ۸- احساسات خود و دیگران را تشخیص دهد.

رتوس محتوا	رفتار اجتماعی مطلوب در جامعه، حقوق فردی و اجتماعی شهروندان، شیوه‌ی‌های دوست یابی، شیوه‌ی‌های حفظ دوستی، شیوه‌های کمک خواستن از دیگران، شیوه‌های کمک کردن به دیگران، مهارت نه گفتن، مهارت سؤال کردن، ارتباط کلامی و غیرکلامی، ویژگی‌های ارتباط کلامی و غیرکلامی، انواع ابراز وجود، جرأت‌مند بودن و ابراز انواع هیجانات
سازمان‌دهی محتوا	سازمان‌دهی عمودی: روش دوره‌ای مبتنی بر توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی سازمان‌دهی افقی: روش چند رشته‌ای
فعالیت‌های یادگیری	فعالیت عملی در محیط‌های واقعی فعالیت شبیه سازی شده
مواد و وسایل آموزشی	مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط واقعی مواد و وسایل شبیه سازی شده
راهبردهای تدریس	روش نمایش، روش پروژه و روش گردش
روش گروه‌بندی	روش آموزش: گروه‌های کوچک حجم گروه: چهار نفر ترکیب گروه: بر اساس سطوح پیشرفت مشابه در موضوعات خاص
زمان	زمان شروع: هم‌زمان با ورود دانش‌آموزان به مدرسه زمان ارائه‌ی محتوا: یک چهارم از زمان آموزش هر درس جایگاه درس: در درون دروس دیگر گنجانده شود و در طول هفته در تمام ساعات آموزش داده شود.
فضا	مدرسه‌ی محله‌محور
روش‌های ارزشیابی	آزمون‌های عمل‌کردی: آزمون‌های کتبی عمل‌کردی، آزمون شناسایی، انجام عمل‌کرد در موقعیت‌های شبیه سازی شده، نمونه کار

ادامه‌ی جدول ۴: راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی

هوشی در دوره‌ی ابتدایی

نوع مؤلفه‌ی	۲- مهارت‌های جسمانی
هدف‌ها	دانش آموز با ناتوانی هوشی پس از گذراندن این برنامه بتواند: ۱- بخش‌های اصلی بدن را بشناسد. ۲- بین دو دست هماهنگی داشته باشد. ۳- بین چشم و دست هماهنگی داشته باشد. ۴- بین دست و پا هماهنگی داشته باشد. ۵- به طور مناسب بنشیند، بایستد، راه برود و بدود. ۶- اشیا را به شیوه‌ی مناسب جابه جا کند.

رئوس محتوا	اعضای اصلی بدن و کارکردهای آن‌ها، وضعیت‌های بدن (شیوه‌ی صحیح نشستن، ایستادن، راه رفتن، دویدن)، انواع مهارت‌های حرکتی درشت و ظریف، انواع هماهنگی‌ها (هماهنگی دو دست، چشم و دست، چشم و پا، دست و پا)
سازمان‌دهی محتوا	سازمان‌دهی عمودی: روش دوره‌ای مبتنی بر توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی سازمان‌دهی افقی: روش چند رشته‌ای
فعالیت‌های یادگیری	فعالیت عملی در محیط‌های واقعی فعالیت شبیه‌سازی شده
مواد و وسایل آموزشی	مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط واقعی مواد و وسایل شبیه‌سازی شده
راهبردهای تدریس	روش نمایش، روش پروژه و روش گردش
روش گروه‌بندی	روش آموزش: گروه‌های کوچک حجم گروه: چهار نفر ترکیب گروه: بر اساس سطوح پیشرفت مشابه در موضوعات خاص
زمان	زمان شروع: هم‌زمان با ورود دانش‌آموزان به مدرسه زمان ارائه‌ی محتوا: یک چهارم از زمان آموزش هر درس جایگاه درس: در درون دروس دیگر گنجانده شود و در طول هفته در تمام ساعات آموزش داده شود.
فضا	مدرسه‌ی محله‌محور
روش‌های ارزشیابی	آزمون‌های عمل‌کردی: آزمون‌های کتبی عمل‌کردی، آزمون شناسایی، انجام عمل‌کرد در موقعیت‌های شبیه‌سازی شده، نمونه کار

ادامه‌ی جدول ۴: راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی
هوشی در دوره‌ی ابتدایی

نوع مؤلفه‌ی	۳- مهارت‌های تحصیلی کاربردی
هدف‌ها	<p>۱- علائم و نوشته‌های پرکاربرد را تشخیص دهد.</p> <p>۲- نام، نام خانوادگی، آدرس، شماره تلفن، تاریخ و ساعت را بخواند و بنویسد.</p> <p>۳- جمع، تفریق، ضرب و تقسیم را در حد نیاز انجام دهد.</p> <p>۴- از رایانه در حد نیاز استفاده کند.</p> <p>وزن و طول را تشخیص داده و اندازه‌گیری کند.</p> <p>۵- جهت یابی را بداند.</p> <p>۶- شکل، رنگ، اندازه و حجم را تشخیص دهد.</p> <p>۷- صداها و علائم هشدار را تشخیص دهد.</p>
	<p>دانش آموز با ناتوانی هوشی پس از گذراندن این برنامه بتواند:</p>

رئوس محتوا	مهارت‌های پایه ریاضی (جمع، تفریق، ضرب و تقسیم)، مهارت‌های پایه خواندن، مهارت‌های پایه نوشتن، مهارت‌های پایه مطالعه، مفاهیم شکل، رنگ، اندازه، حجم، وزن و طول، انواع صداها و علائم هشدار و اخباری
سازمان‌دهی محتوا	سازمان‌دهی عمودی: روش دوره‌ای مبتنی بر توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی سازمان‌دهی افقی: روش چند رشته‌ای
فعالیت‌های یادگیری	فعالیت عملی در محیط‌های واقعی فعالیت شبیه سازی شده
مواد و وسایل آموزشی	مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط واقعی مواد و وسایل شبیه سازی شده
راهنمای تدریس	روش نمایش، روش پروژه و روش گردش
روش گروه‌بندی	روش آموزش: گروه‌های کوچک حجم گروه: چهار نفر ترکیب گروه: بر اساس سطوح پیشرفت مشابه در موضوعات خاص
زمان	زمان شروع: هم‌زمان با ورود دانش‌آموزان به مدرسه زمان ارائه‌ی محتوا: یک چهارم از زمان آموزش هر درس جایگاه درس: در درون دروس دیگر گنجانده شود و در طول هفته در تمام ساعات آموزش داده شود.
فضا	مدرسه‌ی محله‌محور
روش‌های ارزشیابی	آزمون‌های عمل‌کردی: آزمون‌های کتبی عمل‌کردی، آزمون شناسایی، انجام عمل‌کرد در موقعیت‌های شبیه سازی شده، نمونه کار

ادامه‌ی جدول ۴: راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی

هوشی در دوره‌ی ابتدایی

نوع مؤلفه‌ی	۴- مهارت‌ها و عادت‌های کاری
هدف‌ها	دانش آموز با ناتوانی هوشی پس از گذراندن این برنامه بتواند: ۱- مشاغل گوناگون را بشناسد. ۲- ابزارهای کار مشاغل گوناگون را بشناسد. ۳- ابزارها و مواد و وسایل مورد نیاز خود را درخواست کند. ۴- از ابزارها و مواد و وسایل خود مراقبت کند. ۵- نظم و قانون را رعایت کند. ۶- وقت شناس باشد. ۷- مسؤولیت پذیر باشد.

رئوس محتوا	انواع مشاغل، ابزارها و مواد و وسایل مورد نیاز مشاغل گوناگون، مراقبت از ابزارها و مواد و وسایل مشاغل گوناگون، قوانین و مقررات عمومی و اختصاصی مشاغل گوناگون وقت شناسی و مدیریت زمان، مسؤلیت پذیری
سازمان‌دهی محتوا	سازمان‌دهی عمودی: روش دوره‌ای مبتنی بر توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی سازمان‌دهی افقی: روش چند رشته‌ای
فعالیت‌های یادگیری	فعالیت عملی در محیط‌های واقعی فعالیت شبیه سازی شده
مواد و وسایل آموزشی	مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط واقعی مواد و وسایل شبیه سازی شده
راهبردهای تدریس	روش نمایش، روش پروژه و روش گردش
روش گروه‌بندی	روش آموزش: گروه‌های کوچک حجم گروه: چهار نفر ترکیب گروه: بر اساس سطوح پیشرفت مشابه در موضوعات خاص
زمان	زمان شروع: هم‌زمان با ورود دانش‌آموزان به مدرسه زمان ارائه‌ی محتوا: یک چهارم از زمان آموزش هر درس جایگاه درس: در درون دروس دیگر گنجانده شود و در طول هفته در تمام ساعات آموزش داده شود.
فضا	مدرسه‌ی محله‌محور
روش‌های ارزشیابی	آزمون‌های عمل‌کردی: آزمون‌های کتبی عمل‌کردی، آزمون شناسایی، انجام عمل‌کرد در موقعیت‌های شبیه سازی شده، نمونه کار

ادامه‌ی جدول ۴: راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی

هوشی در دوره‌ی ابتدایی

نوع مؤلفه‌ی	۵- مهارت‌های زندگی روزمره
هدف‌ها	دانش آموز با ناتوانی هوشی پس از گذراندن این برنامه بتواند: ۱- مفهوم پول را بداند. ۲- واحد و مبلغ پول را تشخیص دهد. ۳- پول را محاسبه و جمع و تفریق کند. ۴- اقلام مورد نیاز خود را بخرد. ۵- بهداشت را رعایت کند. ۶- نکات ایمنی را رعایت کند. ۷- غذاها و میوه‌های سالم را تشخیص دهد.

۸- غذاها و میوه‌های مورد علاقه خود را تهیه کند و به شیوه‌ی مناسب مصرف کند.		
مفهوم پول، انواع پول و ارزش آن‌ها، جمع و تفریق و محاسبه کردن پول، خرید کردن، بهداشت فردی و اجتماعی، نکات ایمنی در خانه و محله، انواع غذاها و میوه‌ها، روش‌های تهیه غذاها و میوه‌ها، روش‌های مطلوب خوردن و آشامیدن	رئوس محتوا	
سازمان‌دهی عمودی: روش دوره‌ای مبتنی بر توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی سازمان‌دهی افقی: روش چند رشته‌ای	سازمان‌دهی محتوا	
فعالیت عملی در محیط‌های واقعی فعالیت شبیه سازی شده	فعالیت‌های یادگیری	
مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط واقعی مواد و وسایل شبیه سازی شده	مواد و وسایل آموزشی	
روش نمایش، روش پروژه و روش گردش	راهبردهای تدریس	
روش آموزش: گروه‌های کوچک حجم گروه: چهار نفر ترکیب گروه: بر اساس سطوح پیشرفت مشابه در موضوعات خاص	روش گروه‌بندی	
زمان شروع: هم‌زمان با ورود دانش‌آموزان به مدرسه زمان ارائه‌ی محتوا: یک چهارم از زمان آموزش هر درس جایگاه درس: در درون دروس دیگر گنجانده شود و در طول هفته در تمام ساعات آموزش داده شود.	زمان	
مدرسه‌ی محله‌محور	فضا	
آزمون‌های عمل‌کردی: آزمون‌های کتبی عمل‌کردی، آزمون شناسایی، انجام عمل‌کرد در موقعیت‌های شبیه سازی شده، نمونه کار	روش‌های ارزشیابی	

ادامه‌ی جدول ۴: راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی

هوشی در دوره‌ی ابتدایی

۶- مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان	نوع مؤلفه‌ی	
۱- مفهوم زمان را بداند. ۲- فصل‌ها و ماه‌های سال را بشناسد. ۳- روزهای هفته را بشناسد. ۴- مفاهیم زمانی (صبح، ظهر، عصر، زودتر، و ...) را بداند. ۵- زمان‌های خاص را بداند. ۶- مکان‌های خاص را تشخیص دهد. ۷- موقعیت و محل زندگی خود را بشناسد.	هدف‌ها	دانش آموز با ناتوانی هوشی پس از گذراندن این برنامه بتواند:

مفهوم زمان، مفهوم مکان، مفهوم فصل و ماه، هفته، روز، ساعت، دقیقه، مفاهیم زمانی (صبح، ظهر، عصر، زودتر، و ...)، زمان‌های خاص، مکان‌های خاص، موقعیت و محل زندگی	رئوس محتوا
سازمان‌دهی عمودی: روش دوره‌ای مبتنی بر توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی سازمان‌دهی افقی: روش چند رشته‌ای	سازمان‌دهی محتوا
فعالیت عملی در محیط‌های واقعی فعالیت شبیه‌سازی شده	فعالیت‌های یادگیری
مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط واقعی مواد و وسایل شبیه‌سازی شده	مواد و وسایل آموزشی
روش نمایش، روش پروژه و روش گردش	راهبردهای تدریس
روش آموزش: گروه‌های کوچک حجم گروه: چهار نفر ترکیب گروه: بر اساس سطوح پیشرفت مشابه در موضوعات خاص	روش گروه‌بندی
زمان شروع: هم‌زمان با ورود دانش‌آموزان به مدرسه زمان ارائه‌ی محتوا: یک چهارم از زمان آموزش هر درس جایگاه درس: در درون دروس دیگر گنجانده شود و در طول هفته در تمام ساعات آموزش داده شود.	زمان
مدرسه‌ی محله‌محور	فضا
آزمون‌های عمل‌کردی: آزمون‌های کتبی عمل‌کردی، آزمون شناسایی، انجام عمل‌کرد در موقعیت‌های شبیه‌سازی شده، نمونه کار	روش‌های ارزشیابی

بحث و نتیجه‌گیری

به طور کلی آموزش و توان‌بخشی حرفه‌ای افراد با نیازهای ویژه در ایران با تأسیس آموزشگاه نابینایان تبریز در سال ۱۲۹۹ هجری شمسی توسط پاستور ارنست کریستوفل^۱ که از مبلغان مذهبی کلیسای پروتستان آلمان بود، آغاز شد (امیدوار، ۱۳۷۸). برنامه‌های آموزش حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در ایران، طی چند سال گذشته رو به گسترش بوده و فرآیندی تکاملی را تجربه کرده است. از زمان شروع توجه به این حیطة در سال ۱۳۷۵ تاکنون افزایش کمی پوشش آموزش‌های حرفه‌ای و توسعه‌ی مراکز آموزش حرفه‌ای و در نهایت تغییر و تحول دوره‌های حرفه‌آموزی و تأسیس دوره‌های آموزش پیش‌حرفه‌ای (راهنمایی تحصیلی پیش‌حرفه‌ای) و دوره‌ی

1. Pastor Ernest Kristofel

متوسطه‌ی حرفه‌ای، در مجموع نمایانگر این است که آموزش حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی رو به گسترش بوده و فرآیندی تکاملی را تجربه می‌کند (اصغری‌نکاح، ۱۳۸۷). البته باید یادآور شد که فقط حرفه‌آموزی برای اشتغال افراد با ناتوانی هوشی کافی نیست؛ بلکه اشتغال افراد با ناتوانی هوشی مستلزم حمایت‌های سیاسی، قانونی و همکاری همه جانبه همه‌ی سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با آموزش و اشتغال است. همان‌طور که در بخش یافته‌ها ملاحظه شد مهارت‌های پیش حرفه‌ای مورد نیاز دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی مشتمل بر مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌ها و عادت‌های کاری، مهارت‌های زندگی روزمره، مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان، مهارت‌های جسمی و حرکتی و مهارت‌های تحصیلی کاربردی شناسایی شدند و به ترتیب اهمیت و اولویت قرار گرفتن آن‌ها در برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای تحت سه مقوله مهارت‌های الزامی، مهارت‌های انتخابی و مهارت‌های اختیاری دسته بندی شد.

مهارت‌های پیش حرفه‌ای به دست آمده در این تحقیق با مهارت‌های برنامه‌های دیگر هم‌خوانی دارد. برای مثال مهارت‌های پیش حرفه‌ای شناسایی شده در این تحقیق کاملاً با برنامه‌ی درسی پیش حرفه‌ای و مجموعه‌ی سنجش پیش حرفه‌ای که توسط بارل و تالاریکو^۱ (۱۹۸۲) برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی تهیه شده است، هم‌خوانی دارد. این برنامه مشتمل بر شش حیطه‌ی مهارت‌های تحصیلی کاربردی (ریاضیات، پول، اندازه‌گیری)، مهارت‌های جسمی (مهارت‌های حرکتی درشت و ظریف)، مهارت‌های اجتماعی (آراستگی ظاهر و ارتباط با هم‌سالان و سرپرستان)، نگرش کاری (خودپنداره، درک مفهوم کار)، رفتار کاری (دقت و صحت، حضور به موقع، پشتکار، کار تیمی) و عمل کرد کاری (انتخاب درست، برقراری ارتباط و زمان بندی) است که با حیطه‌ها و مهارت‌های شناسایی شده در این تحقیق هماهنگ و هم‌خوان است. هم‌چنین حیطه‌ها و مهارت‌های شناسایی شده در این تحقیق با حیطه‌ها و مهارت‌های برنامه‌ی آموزش مسیر شغلی^۲ مبتنی بر زندگی (برولین^۳، ۱۹۹۷) هم‌خوانی دارد. این برنامه شامل سه مؤلفه‌ی اصلی مهارت‌های زندگی روزانه، مهارت‌های فردی-اجتماعی و مهارت‌های آمادگی و راهنمایی مسیر شغلی است. این سه مؤلفه‌ی اصلی شامل ۲۲ مهارت و ۹۷ زیر مهارت است که با حیطه‌ها و مهارت‌های شناسایی شده در این تحقیق هماهنگ و هم‌خوان هستند و یافته‌های یک‌دیگر را تأیید می‌نمایند. همان‌طور که در بخش یافته‌ها ملاحظه شد پس از شناسایی مهارت‌های پیش حرفه‌ای ضروری، طی مطالعه‌ی اسنادی، راهنمای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دوره‌ی ابتدایی طراحی شد.

هدف‌های برنامه‌ی درسی: در رابطه با هدف‌های برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش حرفه‌ای

برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، یافته‌های پژوهش نشان داد که برنامه‌ی درسی مهارت‌های

1. Burell&Talarico

2. Career Education

3. Brolin

پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی باید منجر به رشد مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های جسمی، مهارت‌های تحصیلی کاربردی، مهارت‌ها و عادت‌های کاری، مهارت‌های زندگی روزمره و مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان در دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی شود. در بخش یافته‌ها برای هر یک از مؤلفه‌های یاد شده هدف‌های خرد ارائه‌ی شد که برای جلوگیری از تکرار، از آوردن آن‌ها در این قسمت خودداری می‌شود.

نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های بلک و لانگون^۱ (۱۹۹۵)، چان^۲ (۱۹۹۰)، السعیده (۲۰۰۸) و بانواری^۳ (۲۰۰۹) هم‌خوانی دارد. بلک و لانگون (۱۹۹۷) معتقد است هدف برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای باید رشد آگاهی و درک نگرش‌ها و رفتارها و عادت‌های کاری مناسب و مهارت‌های اجتماعی مربوط به کار باشد. در همین راستا، چان (۱۹۹۰) بیان می‌کند که هدف آموزش پیش‌حرفه‌ای باید رشد توانایی افراد در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فنی از طریق آموزش نظم کاری، همکاری و کارگروهی و احترام متقابل باشد. در تأیید موارد یاد شده، السعیده (۲۰۰۸) هدف‌های آموزش پیش‌حرفه‌ای را افزایش توانایی‌های عمومی و کشف علایق دانش‌آموزان از طریق ارائه‌ی انواع گسترده‌ای از تجارب حرفه‌ای می‌داند. هم‌سو با یافته‌های تحقیقات و نظرات متخصصان یاد شده، بانواری (۲۰۰۹) بیان می‌کند که آموزش پیش‌حرفه‌ای باید منجر به رشد مهارت‌های عمومی و شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی شود، منجر به رشد مهارت‌ها و نگرش‌های کاری خوب در دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی شود، منجر به رشد مهارت‌های خواندن و نوشتن کاربردی در دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی شود و منجر به رشد مهارت‌های هیجانی، ارتباطی و اجتماعی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی شود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود همه یافته‌های بیان شده به طور آشکار یا ضمنی یافته‌های این پژوهش راجع به هدف‌های برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای را تأیید می‌نمایند.

محتوای برنامه‌ی درسی: محتوای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای، همان مهارت‌های شناسایی شده است که در بالا توضیح داده شد. افزون بر این، یافته‌های پژوهش نشان داد که برای سازمان‌دهی محتوای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای باید از روی‌کرد سازمان‌دهی تلفیقی استفاده کرد. در این روی‌کرد یافته‌های پژوهش نشان داد که برای سازمان‌دهی عمودی، روش دوره‌ای مبتنی بر توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی و برای سازمان‌دهی افقی، شیوه‌ی سازمان‌دهی چند رشته‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی مناسب‌تر است. منظور از توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی این است که مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای (مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌های جسمانی، مهارت‌های تحصیلی کاربردی، مهارت‌ها و عادت‌های کاری، مهارت‌های زندگی روزمره و مهارت‌های درک مفاهیم زمان و مکان) به تدریج در محیط‌های مختلف که از

1. Black & Langone

2. Chan

3. Bunwaree

نزدیک‌ترین محیط تا دورترین محیط ادامه می‌یابد (برای مثال در سطح کلاس درس، مدرسه، در محله (در سطح آگاهی) و در محله (در سطح عمل)، طرح می‌گردند. طبیعی است که چون محیط‌ها وسیع‌تر می‌گردند، به پیچیدگی مطالب نیز افزوده می‌شود و منظور از دوره‌ای یعنی این که طی دوره‌ی پنج ساله‌ی ابتدایی انواع مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای در هر سال تکرار می‌شود، ولی در هر دفعه تکرار با عمق و بُعدی وسیع‌تر صورت می‌گیرد. یعنی میدان‌آشنایی دانش آموز با جهات و ابعاد مختلف هر مهارت وسعت پیدا می‌کند.

از آن جایی که دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی دیر یاد می‌گیرند و زود فراموش می‌کنند، تنها راه غلبه بر این نارسایی، توجه به شرایط و ویژگی‌های تکرار و تمرین است (به‌پژوه، ۱۳۸۷) که در شیوه‌ی دوره‌ای مبتنی بر توسعه‌ی تدریجی محیط اجتماعی و شیوه‌ی چند رشته‌ای این اتفاق به بهترین شکل ممکن رخ می‌دهد. این یافته با یافته‌های سیف نراقی و نادری (۱۳۸۸)، استام^۱ و همکاران (۲۰۰۴) هم‌خوانی دارد. در تأیید این یافته، به‌پژوه (۱۳۸۷) بر این باور است که کودکان به تکرار بیشتر یک تجربه در موقعیت‌های متنوع و مختلف نیاز دارند تا بتوانند آن را به خاطر داشته باشند. هماهنگ با یافته‌ی یاد شده، استام و همکاران (۲۰۰۴) معتقدند که در شیوه‌ی چند رشته‌ای، دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی فرصت‌های بیشتری برای درگیری با فعالیت‌ها داشته و مشارکت بیشتری دارند که این امر به نوبه‌ی خود بر کارکرد آن‌ها اثر بسیار مثبتی دارد.

فضای یادگیری: یافته‌های پژوهش نشان داد که مناسب‌ترین فضای یادگیری برای

دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی، انجام فعالیت عملی در محیط‌های واقعی است. این یافته‌ها با یافته‌ها و نظریه‌های افروز (۱۳۸۷)، به‌پژوه (۱۳۹۱)، دانست^۲ و همکاران (۲۰۰۶)، سو^۳ (۱۹۹۷) و کرونین^۴ و همکاران (۱۹۹۱) هم‌خوانی دارد. یافته‌های تحقیقات حاکی از آن است که دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی اولاً مهارت‌ها را به آسانی یاد نمی‌گیرند و ثانیاً مهارت‌های آموخته شده را نمی‌توانند به آسانی به موقعیت‌های جدید تعمیم و انتقال دهند. به همین دلیل اگر فعالیت‌های یادگیری طوری طراحی شود که دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی بتوانند مهارت‌های کاربردی را در محیط‌های واقعی و با استفاده از مواد و وسایل واقعی (تلفن واقعی، خرید کردن واقعی از مغازه یا مرکز خرید واقعی) به جای مواد و وسایل شبیه سازی شده (تلفن اسباب بازی، مغازه یا فروشگاه تصویری یا شبیه سازی شده) آموزش ببینند، آن‌گاه با احتمال بیشتری می‌توانند مهارت‌ها را در بیرون از کلاس درس به کار برند (دانست و همکاران، ۲۰۰۶؛ سو، ۱۹۹۷؛ کرونین و همکاران، ۱۹۹۱). به همین دلیل برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، تا جایی که امکان دارد باید از فعالیت‌های عملی در محیط‌های واقعی استفاده کرد. در صورت عدم امکان فراهم سازی فعالیت‌های عملی در محیط‌های واقعی، استفاده از فعالیت‌های شبیه سازی شده پیشنهاد می‌شود.

مواد و وسایل آموزشی: یافته‌های پژوهش نشان داد که بهترین مواد و وسایل آموزشی برای

آموزش مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای به دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط کار است که باید با توجه به نوع محتوا(رئوس مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای انتخاب شده)، موقعیت آموزشی و توانمندی‌های دانش‌آموز با ناتوانی هوشی انتخاب شود. این یافته‌ها با یافته‌ها و نظریه‌های بیکیلی^۱ و همکاران(۲۰۰۳)، پراکتر^۲ و همکاران(۲۰۰۲) و کلاین^۳ (۲۰۰۶) هم‌خوانی دارد. در تأیید یافته بیان شده، تحقیقات نشان می‌دهند که مواد و وسایل واقعی در محیط‌های طبیعی در یادگیری پایدار و تعمیم‌پذیری مهارت‌های آموخته شده توسط دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی به موقعیت‌های جدید بسیار مؤثر است (بیکیلی و همکاران، ۲۰۰۳). هم‌چنین مواد و وسایل واقعی جزئیات بیشتری را برای به خاطر سپردن در اختیار دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی قرار می‌دهند (پراکتر و همکاران، ۲۰۰۲). در واقع استفاده از مواد و وسایل واقعی در محیط‌های طبیعی به دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در کسب و تعمیم مهارت‌هایی کمک می‌کند که فرصت‌های تجارب معنی‌دار و ارتباط با جامعه را افزایش می‌دهند(کلاین، ۲۰۰۶). بنابراین برای کودکان با ناتوانی هوشی استفاده از مواد و وسایل عینی، ملموس و واقعی برای یادگیری بسیار ضروری است. به همین دلیل تا جایی که امکان دارد باید از مواد و وسایل واقعی مورد استفاده در محیط‌های واقعی استفاده کرد. در صورت عدم امکان فراهم سازی مواد و وسایل واقعی در محیط‌های واقعی، استفاده از مواد و وسایل شبیه‌سازی شده پیشنهاد می‌شود.

راهبردهای تدریس: یافته‌های پژوهش نشان داد که بهترین راهبردهای تدریس مهارت‌های

پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی روش نمایش، روش پروژه و روش گردش علمی است که از روش نمایش به عنوان روش محوری و اصلی و از روش‌های پروژه و گردش علمی به عنوان روش‌های تکمیلی باید استفاده شود. این یافته با یافته‌ها و نظریه‌های صفوی (۱۳۸۵)، اریک^۴ و همکاران(۲۰۰۷)، مک آردل^۵ (۲۰۱۰)، الگوزین^۶ و همکاران (۲۰۰۹)، گیپس^۷ و همکاران (۲۰۰۰)، گوون و دامون^۸ (۲۰۰۷)، بنک^۹ (۲۰۰۰)، سینگ^{۱۰} (۲۰۰۶)، والکر^{۱۱} (۲۰۰۹) و مورلند^{۱۲} (۲۰۰۹) هم‌خوانی دارد. در تأیید یافته عنوان شده، صفوی (۱۳۸۵) معتقد است روش نمایش برای درس‌هایی که جنبه‌ی عملی و فنی دارند، بسیار مفید است. هم‌چنین اریک و همکاران(۲۰۰۷) معتقدند روش نمایش، مسؤولیت شخصی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی برای یادگیری را افزایش می‌دهد و این فرصت را برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی فراهم می‌سازد تا جزئیات مرتبط با مهارت مورد آموزش را ببینند، بشنوند و سپس آن را تمرین و تکرار کنند.

1. Beakley
5. McArdle
9. Beneke

2. Proctor
6. Algozzine
10. Singh

3. Klein
7. Gipps
11. Walker

4. Erik
8. Guven&Duman
12. Morland

هم‌چنین تحقیقات نشان می‌دهند میزان ماندگاری اطلاعاتی که با روش نمایش آموزش داده می‌شوند، بسیار بالا است (مک آردل، ۲۰۱۰). این روش احتمال یادگیری اشتباه دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی را کاهش می‌دهد (الگوزین و همکاران، ۲۰۰۹). هم‌چنین در تدریس با روش نمایش معلم به سهولت می‌تواند سنجش فرآیندی داشته باشد (گیس و همکاران، ۲۰۰۰). افزون بر این، یافته‌های پژوهش نشان داد که علاوه بر روش نمایش می‌توان از روش گردش علمی و روش پروژه نیز به عنوان روش تکمیلی در تدریس مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی در دوره‌ی ابتدایی استفاده کرد. زیرا این روش‌ها از منابع محیطی برای آموزش استفاده می‌کنند (سینگ، ۲۰۰۶). بافت واقعی‌ای را فراهم می‌کنند که دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی به راحتی می‌توانند ببینند که یک مهارت در کجا و چگونه کاربرد دارد و به چه طریق در موقعیت واقعی مورد استفاده قرار می‌گیرد (والکر، ۲۰۰۹) و فرصت کار گروهی و مشارکتی را فراهم می‌کنند (بنک، ۲۰۰۰).

روش گروه‌بندی: یافته‌های پژوهش نشان داد که بهترین روش گروه‌بندی برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، آموزش در گروه‌های کوچک است. زیرا با این روش هم آموزش متناسب با نیازها و توانمندی‌های دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی ارائه می‌شود و هم فرصت‌های یادگیری مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی فراهم می‌گردد. این یافته‌ها با یافته‌های اسمیت و پلگرینی^۱ (۲۰۰۴)؛ میلوارد^۲ و همکاران (۲۰۰۲)؛ سیگل^۳ (۲۰۰۷)، سارکس-ویرنسکی و اسکات^۴ (۱۹۹۵)، سندبرینک^۵ (۱۹۹۷)، اسلاوین^۶ (۱۹۸۷)، لوئیز^۷ (۲۰۰۲) و فیشر^۸ (۲۰۰۱) هم‌خوانی دارد. در واقع آموزش در گروه‌های کوچک هم انعطاف‌پذیری نسبت به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی را دارد و هم می‌تواند فرصت‌های یادگیری مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی را برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی فراهم کند. باید یادآوری کرد که در مورد حجم گروه‌های کوچک، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که گروه‌های متشکل از چهار عضو برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی بهترین هستند (دیون و بنت، ۱۹۹۸)؛ ترجمه فروزنده داور پناه، ۱۳۸۳). در همین راستا فیشر (۲۰۰۱) مدعی است که گروه‌های چهار نفره امکان بیشترین ارتباط را بین افراد می‌دهند و در گروه‌های سه نفره یا بیش از چهار نفره به طور معمول برخی افراد در حاشیه هستند. هم‌چنین در مورد ترکیب گروه، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که گروه‌بندی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی باید منجر به کاهش ناهمگنی در موضوع خاصی که آموزش داده می‌شود گردد (مثل خواندن) نه در همه‌ی زمینه‌ها (مثل توانایی عمومی) (اسلاوین، ۱۹۸۷). این کار

1. Smith&Pellegrini
4. Sarkees-wircenski& Scott
7. Lewis

2. Millward
5. Sandbrink
8. Fisher

3. Siegel
6. Slavin

به جلوگیری از برجسب خوردن دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی کمک می‌کند و آنان را تشویق می‌کند که خودشان را دریابند و توانایی‌هایشان دیده شود. این نوع گروه‌بندی در رشد اجتماعی و شخصیتی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی بسیار مهم است.

زمان ارائه‌ی محتوا: زمان ارائه‌ی محتوا، دارای سه بعد متفاوت زمان شروع، زمان محتوا، و جایگاه درس است که یافته‌های پژوهش راجع به زمان شروع نشان داد که هر چه آموزش مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی زودتر شروع شود، بهتر است. به همین دلیل هم‌زمان با ورود دانش‌آموزان به مدرسه، آموزش مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای نیز باید شروع شود. این یافته‌ها با یافته‌ها و نظریه‌های داچن (۱۹۹۸)، ودزورث^۱ و همکاران (۲۰۰۴) و ریپتو^۲ (۲۰۰۳) هم‌خوانی دارد. در تأیید یافته‌های یاد شده داچن (۱۹۹۸) گزارش کرده است که فعالیت‌های پیش‌حرفه‌ای باید از کودکی شروع و در طول دوره‌ی ابتدایی تداوم یابد. هم‌چنین ودزورث و همکاران (۲۰۰۴) بر این باورند که مزیت برنامه‌های پیش‌حرفه‌ای زود هنگام برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی این است که مداخله زود هنگام زمان کافی برای آشنایی با حرفه‌های مختلف و کسب مهارت‌های مورد نیاز برای موفقیت در کار مورد علاقه را فراهم می‌نماید. هم‌چنین ریپتو (۲۰۰۳) معتقد است که حرفه‌آموزی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی باید خیلی زود شروع شود. زیرا در صورتی افراد با ناتوانی هوشی می‌توانند صاحب شغل شده و پایداری شغلی داشته باشند که مهارت‌های لازم را در محیط مدارس و از سنین پایین کسب کرده باشند.

هم‌چنین یافته‌های پژوهش راجع به زمان آموزش محتوا نشان داد که هر چه زمان آموزش محتوای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی بیشتر باشد، بهتر است. در تأیید این یافته و لاسکام^۳ و همکاران (۲۰۰۷) به این نتیجه رسیده‌اند که هر چه زمان آموزش مهارت‌های زندگی روزمره دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی بیشتر باشد، یادگیری آن‌ها بهتر و میزان پایداری مهارت‌های آموخته شده بیشتر است. با توجه به موارد یاد شده و از آن جایی که دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی از سویی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای و حرفه‌ای را بسیار بهتر از مهارت‌های شناختی و تحصیلی می‌آموزند و از سویی دیگر هدف اصلی از آموزش آن‌ها این است که برای زندگی مستقل و کار آماده شوند. بنابراین لازم است محتوای دروس دوره‌ی ابتدایی دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی طوری طراحی شود که یک چهارم از زمان آموزش هر درس به آموزش مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای متناسب با موضوع هر درس اختصاص یابد.

با توجه به این که سازمان‌دهی افقی برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، شیوه‌ی سازمان‌دهی چند رشته‌ای پیشنهاد شد، بنابراین از نظر جایگاه، مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای در دروس گوناگون و مرتبط ادغام می‌شود و هر یک از دروس

1. Wadsworth

2. Repetto

3. Valaskamp

موضوع مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای را از منظر خاص خود بررسی می‌کند. این یافته‌ها با یافته‌ی مکلود و همکاران (۲۰۰۳)، لوئیز (۲۰۰۲) و کینگ و همکاران (۲۰۰۰) هم‌خوانی دارد. در تأیید یافته‌های نامبرده، کینگ و همکاران (۲۰۰۰) معتقدند مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای باید به عنوان محور ایجاد ارتباط بین موضوعات درسی گوناگون مورد استفاده قرار گیرند. در همین راستا، مکلود و همکاران (۲۰۰۳) تأکید می‌کنند که با این شیوه‌ی از ظرفیت‌های سایر دروس موجود جهت ارائه‌ی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای استفاده می‌گردد و لوئیز (۲۰۰۲) بیان می‌کند که با این شیوه، مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای به طور همه‌جانبه و کامل ارائه‌ی می‌شود.

فضای آموزشی: یافته‌های پژوهش نشان داد که بهترین و مناسب‌ترین فضا برای پوشش دادن به نیازهای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، مدرسه‌ی فراگیر و محله‌محور^۱ است. این یافته با یافته‌ها و نظریه‌های به‌پژوه (۱۳۹۱)، الگوزین و همکاران (۲۰۰۹)، گیپس و همکاران (۲۰۰۰)، بیسیل و گودلد^۲ (۲۰۰۴)، کامل‌نیا (۱۳۸۶) و شجاعی (۱۳۸۵) هم‌خوانی دارد. مدارس فراگیر و محله‌محور، مراکز آموزشی هستند که آموزش‌های مرسوم را بر اساس نهضت عادی سازی و با دامنه‌ی وسیعی از فعالیت‌های مورد نیاز جامعه حمایت کرده و فرصت‌های برابر را برای رشد و ارتقای یادگیری دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی فراهم می‌سازد (به‌پژوه، ۱۳۹۱؛ کامل‌نیا، ۱۳۸۶). مدارس محله‌محور نه تنها جامعه را در فرآیند آموزش و یادگیری مداوم قرار می‌دهد، بلکه با فراهم آوردن فرصت‌هایی برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی که درگیر اجتماع و واقعیت‌های موجود در خارج از دیوار مدرسه می‌شوند، آن‌ها را برای زندگی اجتماعی بیشتر مهیا می‌سازد (شجاعی، ۱۳۸۵). الگوی مدرسه‌ی فراگیر و محله‌محور، کیفیت آموزش و یادگیری دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی را بهبود می‌بخشد و میزان مشارکت و ارتباط میان دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، خانواده‌ها، معلمان و اعضای جامعه را افزایش می‌دهد (الگوزین و همکاران، ۲۰۰۹). این مدارس، شبکه‌ی حمایتی گسترده‌ای را برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی فراهم می‌سازد، تعاملات اجتماعی مناسب را افزایش می‌دهد و دانش‌آموزان را در فعالیت‌های روزمره درگیر می‌سازد. در این مدارس تأکید بر یادگیری از طریق تجربه کردن، مسؤولیت‌پذیری و رشد مهارت‌های زندگی است.

به طور کلی فضای ارائه‌ی محتوا از دو جهت تناسب با روش‌های ارائه‌ی محتوا و امکانات لازم برای ارائه‌ی محتوا قابل توجه و تأمل است که از جنبه‌ی تناسب، فضای مدارس محله‌محور برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی با روش‌های ارائه‌ی محتوای برنامه‌ی درسی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای متناسب و در یک راستا است و از جنبه‌ی امکانات به خاطر این که فضای مدارس محله‌محور برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، طرح و الگوی خود را از محله می‌گیرد و فضایی مانند یک محله برای یادگیرندگان فراهم می‌کند، بخش‌های فعالیتی کاملاً تعریف شده و غنی از منابع دارد که هر نوع

آموزش با هر روشی را پوشش می‌دهد.

روش‌های ارزشیابی

یافته‌های پژوهش نشان داد که بهترین روش ارزشیابی مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی، سنجش عمل‌کردی است. زیرا آزمون‌های عمل‌کردی با مهارت سر و کار دارند و مهارت در استفاده از فرآیندها و شیوه‌های اجرایی و نیز مهارت در تولید فرآورده‌ها را مورد سنجش قرار می‌دهند (اسمیت و پلگرینی، ۲۰۰۴). به سخن دیگر در سنجش عمل‌کردی، دانش‌آموز باید تکلیفی را انجام دهد. سنجش عمل‌کردی به چهار دسته‌ی آزمون کتبی عمل‌کردی، آزمون شناسایی، انجام عمل‌کرد در موقعیت شبیه‌سازی شده و نمونه‌ی کار تقسیم می‌شود (سیف، ۱۳۷۹). معلم به راحتی می‌تواند با روش‌های بیان شده از دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی بخواهد تا با انجام یک فعالیت یا تولید یک فرآورده (محصول) دانش و مهارت خود را نشان دهند. سیف (۱۳۸۷ الف) معتقد است بسیاری از مهارت‌های پیش‌حرفه‌ای مثل گوش دادن و مهارت‌های اجتماعی، عادت‌های کاری (مانند توانایی برنامه‌ریزی، پشتکار، استفاده از منابع)، نگرش‌های اجتماعی (مانند احترام گذاشتن به قانون، احترام گذاشتن به اموال دیگران)، علاقه‌ها (مانند اظهار علاقه به فعالیت‌های مکانیکی، هنری، اجتماعی) و سازگاری (مانند رابطه با هم‌سالان و سازگاری اجتماعی) با آزمون‌های متداول کتبی قابل سنجش نیستند و نیازمند آزمون‌های عمل‌کردی هستند. هم‌چنین سارکس - ویرنسکی و اسکات (۱۹۹۵) نیز بر این باور هستند که روش‌های سنجش مبتنی بر عمل‌کرد برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی مناسب‌تر هستند. زیرا انعطاف پذیرترند و روی نقاط قوت دانش‌آموزان تأکید می‌کنند. آن‌ها برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی فرصت‌های برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، پذیرش مسئولیت تکالیف محوله و سنجش پیشرفت خودشان را فراهم می‌کنند. هم‌سو با یافته‌های یاد شده، سیف (۱۳۸۷ ب) تأکید می‌کند که سنجش عمل‌کردی به دلیل تأکید بر کاربست آموخته‌ها، تأکید بر سنجش مستقیم و استفاده از مسایل واقعی زندگی از اهمیت و اولویت برخوردار است. در این روش هم فرآیند و هم فرآورده‌ی یادگیری دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی سنجش می‌شود. سنجش عمل‌کردی مبنایی برای اطمینان از این که دانش‌آموز با ناتوانی هوشی در حال پیشرفت به سوی اهداف عمل‌کردی از پیش تعیین شده است، فراهم می‌کند. ملاک قضاوت در این روش همان هدف‌های آموزشی از پیش تعیین شده است (اسمیت و پلگرینی، ۲۰۰۴). سنجش عمل‌کردی هم برای هدف تشخیصی، هم برای هدف تکوینی و هم برای هدف تراکمی قابل کاربرد است.

محدودیت‌ها و پیشنهادات

این پژوهش فقط در شهر تهران صورت گرفته است، بنابراین در تعمیم نتایج باید احتیاط کرد. به پژوهشگران آینده پیشنهاد می‌شود راهنمای برنامه‌ی درسی طراحی شده را به طور تجربی اعتباربخشی کنند. هم‌چنین پیشنهاد می‌گردد که دانشجویان و محققانی که قصد اجرای برنامه‌های مداخله‌ای مهارت‌های پیش حرفه‌ای را در پژوهش‌های مختلف دارند از فهرست مهارت‌های پیش حرفه‌ای به دست آمده در این پژوهش به همراه سایر پیشنهادها برای اجرای یک طرح درسی استفاده کنند تا کارآمدی راهنمای تهیه شده در بوته‌ی آزمایش گذاشته شود. در پایان پیشنهاد می‌شود، سازمان آموزش و پرورش استثنایی کشور با توجه به راهنمای طراحی شده برای هر یک از عناصر برنامه‌ی درسی، تمهیدات لازم را بیندیشد. این اقدامات شامل بازنگری در برنامه‌های درسی کنونی، تدوین مواد آموزشی و متون درسی، تدوین دستورالعمل‌ها و ضوابط اجرایی و فراهم نمودن تمهیدات لازم جهت اجرا می‌باشد.

پیوست

پایگاه‌های علمی ERIC, Proquest, ELSEVIER, Springer, Google Scholar, Ebsco و Ebsco با کلیدواژه‌های Curriculum, Curricula, Program, plan, Designing, Learning Strategies, Learning Activities, Teaching Strategies, Objectives, Instructional Materials, Content, Content Organization, Grouping, Space, Time, Evaluation, Assessment, Prevocational, Vocational, Job, Work, Career, Occupational, Intellectual Disabilities, Intellectually Disabled, Mental Retardation, Mentally Retarded, Cognitive Deficiency, Cognitive Impairment, Cognitive Disabilities, Disabilities, Disability, Special Needs, Special Education, Handicapped, Elementary School, Elementary Students, Primary Education برای شناسایی مهارت‌های پیش حرفه‌ای ضروری برای دانش‌آموزان با ناتوانی هوشی مورد جست‌وجو قرار گرفت.

منابع

الف. فارسی

۱. ابطحی، معصومه‌السادات. (۱۳۹۰). بررسی جایگاه توانمندسازی شغلی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی متوسطه حرفه‌ای دانش‌آموزان آهسته‌گام آموزش‌پذیر. فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. سال دوم، شماره ۱.

۲. اصغری نکاح، سیدمحسن. (۱۳۸۷). کارآمدسازی آموزش حرفه‌ای برای کودکان و نوجوانان کم‌توان ذهنی ایرانی. **تعلیم و تربیت استثنایی**. سال هشتم، شماره ۸۲.
۳. افروز، غلامعلی. (۱۳۸۷). **روان‌شناسی و توان‌بخشی کودکان سندرم داون**. تهران: دانشگاه تهران.
۴. امیدوار، احمد. (۱۳۷۸). **سیر تاریخی آموزش و پرورش استثنایی ایران**. تهران: پژوهشکده کودکان استثنایی.
۵. بهراد، بهنام. (۱۳۸۴). محتوای آموزشی و آماده‌سازی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر در زمینه‌ی مهارت‌های زندگی مستقل از دیدگاه معلمان و اولیا. **پژوهش در حیطه کودکان استثنایی**. سال پنجم، شماره ۳.
۶. به‌پژوه، احمد. (۱۳۸۷). **پیش‌گفتار مترجم در چالش مشق شب: راهنمای مدیران، معلمان، مادران و پدران**. تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۷. به‌پژوه، احمد. (۱۳۹۱). **نهضت عادی‌سازی در آموزش و توان‌بخشی افراد با نیازهای ویژه**. نشریه **کودکان استثنایی**. سال اول، شماره ۲.
۸. حسن‌زاده، رمضان. (۱۳۸۷). **روش‌های تحقیق در علوم رفتاری**. تهران: نشر ساوالان.
۹. حسنی، مینا. (۱۳۸۳). بررسی شاخص‌های جریان تحصیلی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی دوره‌ی مهارت‌های حرفه‌ای در سال تحصیلی ۸۰-۷۹ الی ۸۳-۸۲. **پایان نامه کارشناسی ارشد**. تهران: مدیریت آموزش و پرورش تهران.
۱۰. دیون، الیزابت. و بنت، نوئل. (۱۳۸۳). **بحث و یادگیری در گروه**. مترجم: ف. داور پناه. تهران: انتشارات رشد.
۱۱. سیف نراقی، مریم؛ شریعتمداری، علی؛ نادری، عزت‌الله. و ابطحی، معصومه‌السادات. (۱۳۸۸). بررسی میزان تقویت توانمندسازی شغلی در برنامه‌ی درسی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، از دیدگاه کارشناسان ستادی، متخصصان برنامه‌ریزی درسی و دبیران ذیربط. **علوم تربیتی**. سال دوم، شماره ۵.
۱۲. سیف نراقی، مریم. و نادری، عزت‌الله. (۱۳۸۸). **روان‌شناسی کودکان عقب‌مانده ذهنی و روش‌های آموزش آن‌ها**. تهران: سمت.
۱۳. سیف، علی‌اکبر. (۱۳۸۷ الف). **اندازه‌گیری، سنجش و ارزشیابی آموزشی**. تهران: نشر دوران.
۱۴. سیف، علی‌اکبر. (۱۳۷۹). **روان‌شناسی پرورشی**. تهران: آگاه.
۱۵. سیف، علی‌اکبر. (۱۳۸۷ ب). **روان‌شناسی پرورشی نوین**. تهران: دوران.

۱۶. شجاعی، سیدعلیرضا. (۱۳۸۵). **فضاهای آموزشی، قواعد و معیارها**. تهران: سیمای دانش.
۱۷. شهرامی، علی. و متقیانی، رضا. (۱۳۷۷). **ارزشیابی مقدماتی از دوره‌ی مهارت‌های عمومی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش پذیر**. تهران: پژوهشکده کودکان استثنایی.
۱۸. صفوی، امان‌الله. (۱۳۸۵). **روش‌ها، فنون و الگوهای تدریس**. تهران: انتشارات سمت.
۱۹. عسگری، عباسعلی؛ اژه‌ای، جواد. و آزاد فلاح، پرویز. (۱۳۸۳). **بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های حرفه‌ای بر میزان رفتار سازشی و حرمت خود دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی**. فصلنامه روانشناسی. سال هشتم، شماره ۱.
۲۰. کامل نیا، حامد. (۱۳۸۶). **دستور زبان طراحی محیط‌های یادگیری: مفاهیم و تجربه‌ها در طراحی مراکز پیش دبستانی، مدارس، دانشگاه‌ها**. تهران: سبحان نور.
۲۱. مهرمحمدی، محمود و همکاران. (۱۳۸۷). **برنامه‌ی درسی**. تهران: انتشارات سمت.
۲۲. همتی، محمد. (۱۳۸۳). **بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های حرفه‌آموزی در اشتغال‌زایی برای افراد کم‌توان ذهنی**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: مدیریت آموزش و پرورش تهران.
۲۳. هومن، حیدرعلی. (۱۳۸۶). **شناخت روش علمی در علوم رفتاری**. تهران: انتشارات سمت.

ب. انگلیسی

24. Algozzine, B., Campbell, P. & Wang, A. (2009). **63 Tactics for Teaching Diverse Learners**. California: Sage Company.
25. Al-Saaideh, M. A. (2008). Action proposed by teachers to improve the delivery of pre-vocational educational in Jordan. **Journal of Instructional Psychology**. 35 (4): 317-335.
26. Basile, C. G & Goodlad, J. I. (2004). **A Good Little School**. New York: State University of New York Press.
27. Beakley, B. A., Yoder, S. L. & West, L. L. (2003). **Community-Based Instruction: A Guide Book for Teachers**. Arlington: Council for Exceptional Children.
28. Beneke, S. (2000). Implementing the project approach in part-time early childhood education programs. **Early Childhood Research and Practice**. 2(1): 139-147.
29. Black, R. S., & Langone, J. (1995). Generalization of work related social skills behavior for persons with mental retardation. **Paper Presented at the Annual International Conference of the Division on Career Development and Transition**.
30. Brolin, D. E. (1997). **Life Centered Career Education**. Resto: The Council for Exceptional Children.
31. Bunwaree, H. V. K. (2009). **National Curriculum Framework**.

- Mauritius: Minister of Education, Culture and Human Resources.
32. Burell, L. P., & Talarico, R. L. (1982). **Project Prevocational Curriculum and Prevocational Assessment Battery**. Project Abstract, ERIC Web.
  33. Cavin, M., Alper, S., Sinclair, T., & Sitlington, P. (2001). School to adult life: An analysis of transition programs serving youth with disabilities between 1986 and 1999. **The Journal of Vocational Special Needs Education**. 23(3): 3-14.
  34. Chan, B.Y.M. (1990). Development of prevocational education policy and curriculum during the last quarter-century. **The Chinese University of Hong Kong Education Journal**. 18(2): 179-184.
  35. Cronin, M. E., Lord, D., & Wendling, K. (1991). Learning for life: The life skills curriculum. **Intervention in School and Clinic**. 26: 306-311.
  36. Dunst, C. J., Bruder, M. B., Trivette, C. M. & Hamby, D. W. (2006). Everyday activity settings, natural learning environments, and early intervention practices. **Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities**. 3(1): 3-10.
  37. Duschene, A. A. (1998). **Teaching Functional Skills through Technology: Using Assistive Technology and Multimedia Tools to Develop Career Awareness for Students with Cognitive Disabilities**. Western Carolina: Western Carolina University.
  38. Erik, M., Williamson, V. M., & Ruebush, L. E. (2007). Effect of demonstration on student learning. **Journal of Science Education and Technology**. 16(5): 395-400.
  39. Feldman, D. C. (2004). The role of physical disabilities in early career: Vocational choice, the school-to-work transition, and becoming established. **Human Resource Management Review**. 14: 247-274.
  40. Fisher, R. (2001). **Teaching Children to Learn**. London: Nelson Thorns.
  41. Gipps, C., Mccallum, B., & Hargreaves, E. (2000). **What Makes a Good Primary School Teacher**. London: Taylor & Francis Group.
  42. Guven, Y., & Duman, H. G. (2007). Project based learning for children with mild mental disabilities. **International Journal of Special Education**. 22(1):77-82.
  43. King, S. B., King, M. & Rothwell, W. J. (2000). **The Complete Guide Delivery: A Competency-Based Approach**. New York: AMACOM.

44. Klein, M. F. (1985). A Conceptual framework for curriculum decision making. In M. F. Klein (Ed) **The Politics of Curriculum Decision Making**.
45. Kline, K. (2006). **Community Based Instruction**. Maryland: Department of Instruction and Learning Office of Special Education.
46. Lewis, A. (2002). **Primary Special Needs and the National Curriculum**. New York: Taylor & Francis.
47. McArdle, G. (2010). **Instructional Design for Action Learning**. New York: American management association.
48. McGarry, H. B. (2004). **An Investigation in to the Current State of School-to-Career Transition Programs for New Jersey public Middle School Students with Disabilities**. New Jersey: The State University of New Jersey.
49. McLeod, J., Fisher, J. & Hoover, G. (2003). **The Key Elements of Classroom Management**. Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development Alexandria.
50. Millward, A., Baynes, A., Dyson, A., Riddell, S., Banks, P., Kane, J., Wilson, A. (2002). Individualised educational programmes part I: A literature review. **Journal of Research in Special Educational Needs**. 2(3): 12-24.
51. Moreland, E. (2009). **Why do Students Need Field Trips?**. http://www.ehow.com/about_5339201_do-students-need-field-trips.html#ixzz12neJrgE6.
52. Proctor, R. M., Baturo, A. R., & Cooper, T. J. (2002). Integrating concrete and virtual materials in an elementary mathematics Classroom. **Australian Computers in Education Conference, 17th July ,Hobart , Tas**.
53. Razeghi, J. A. (1998). A first step toward solving the problem of special Education dropouts: infusing career education in to the curriculum. **Intervention in School and Clinic**. 33(3): 148-156.
54. Repetto, J. B. (2003). Transition to living. **Exceptionality**. 11(2): 77-87.
55. Sandbrink, C., McClellan, M. A., DeFazio, J., & Hodge, K. (1997). **Integrated Curriculum Manual: Practical Application in the Classroom**. Ohio: Walsh University.
56. Sarkees-wircenski, M., & Scott, J. (1995). **Vocational Special Needs**. Homewood: American Technical Publishers.
57. Siegel, A. L. M. (2007). **The Complete IEP Guide: How to Advocate for Your Special Education Child**. New York:

Consolidated Printers.

58. Singh, Y. K. (2006). **Environmental Science**. New Delhi: New age international publishers.
59. Slavin, R. (1987). Ability grouping and student achievement in elementary schools: a best-evidence synthesis. **Review of Educational Research**. 57(3): 293–336.
60. Smith, P. K. & Pellegrini, A. D. (2004). **Psychology of Education: Major Themes**. New York: Taylor & Francis.
61. Stamm, T. A., Cieza, A., Machold, K. P., Smolen, J. S. & Stucki, G. (2004). Content comparison of occupation-based instrument in adult rheumatology and musculoskeletal rehabilitation based on the international classification of functioning, disability and health. **Arthritis & Rheumatism**. 51(6): 917-924.
62. Su, H. C. (1997). **Curriculum Emphasis for Students with Mild Mental Retardation: A Survey Research of the Current Perspectives of Taiwan's Secondary Special Educators**. Kansas: University of Kansas.
63. Vlaskamp, C., Hiemstra, S. J., Wiersma, L. A. & Zijlstra, B. J. H. (2007). Extent, duration, and content of day services activities for person with profound intellectual and multiple disabilities. **Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities**. 4(2): 152-159.
64. Wadsworth, J., Milsom, A. & Cocco, K. (2004). Career development for adolescents and young adults with mental retardation. **Career and Technical Education**. 13(2): 141-147.
65. Walker, A. D. (2009). **Why Do We Need Field Trips in Teaching?** http://www.ehow.com/facts_5552673_do-need-field-trips-teaching.html#ixzz12nDd8nJB